

L'ombra desigual

Susanna Rafart

reVersos

L'ombra desigual

L'ombra desigual

Susanna Rafart

«Llindar» de Noemí Montetes-Mairal y Laburta

reVersos

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Aula
Poètica
UB

Taula

Llindar: Susanna Rafart i Lorenzo Oliván, en una sola veu, <i>per Noemí Montetes-Mairal y Laburta</i>	9
--	---

L'ombra desigual	15
----------------------------	----

ANTOLOGIA PERSONAL

Les veus	39
A la manera de Paul Celan	43
Menteix l'ortiga al jonc...	44
Cementiri d'estiu	45
Jardí de Shakespeare	46
Cacera	47
L'Étoile du matin (1864)	48
Art de ròssec	49
Voldràs la rosa?...	50
Dels beneficis de cultivar un bancal...	51
Cementiri Hebreu de Ferrara	52
Mosaics venint de mar...	53
Pati sense núvols	54
Pati sorprès per la pluja	55
La veu	56
Llibre d'hores	57
En una breu estada	58
Elegia dels ulls contemplat	59
Santa Helena, 9 d'agost	60
Cim de Rocacorba, 30 d'agost	61
Pel mar van els asfòdels dels meus morts...	62

Veure't és dir-te adeu...	63
No hi trobareu senyal, però passeu...	64
Guardeu-me les espines...	65
Per què aquesta tristor, ànima meva?	66
Lleva't de matinada...	67
Roda la sínia i no duu aigua...	68
Les mans eren de vidre...	69
Vinc d'una terra sense cels...	70
On és Natura?...	71
Beatriu o la frontera (fragments)	72
Són vells umbracles...	76
Has rodat per vertígens...	77
Eclipsi del teu dany...	78
Mar atent	79
Coda	80

Llindar

Susanna Rafart i Lorenzo Oliván,
en una sola veu

La tarde y la mañana. Dios en cada criatura.
En ese laberinto puro está tu reflejo.
Arrojemos de nuevo la moneda de hierro
que es también un espejo magnífico. Su *reverso*
es nadie y nada y sombra y ceguera. Eso eres.
De hierro las dos caras labran un solo eco.

JORGE LUIS BORGES, «La moneda de hierro»

El setembre de 2021 Javier Velaza, degà de la Facultat de Filologia i Comunicació de la UB (i sobretot, poeta), em va proposar que dirigís la que, pocs mesos més tard, es va convertir en l'Aula Poètica UB. Gràcies a un degà poeta, la Universitat de Barcelona va disposar, a partir d'aquell moment, d'una aula destinada a potenciar el gènere literari més alt, el d'abast més ambiciós, el que busca equiparar el llenguatge humà al diví. El gènere que, des de la realitat més aspra, ens enlaira vers la música de les esferes. Per als grecs, poesia equivalia a literatura. En el poema es produeix el miracle de la revelació de l'ésser per la paraula com en cap altre gènere.

No era la primera vegada que a la Universitat de Barcelona s'impulsava un projecte semblant. L'Aula Poètica UB té un il·lustre precedent, l'Aula de Poesia de Barcelona, que va funcionar entre el 1991 i el 2013. La van dirigir els professors (i sobretot, poetes) Jordi Virallonga i Eduard Sanahuja. Gràcies a les seves activitats, un bon nombre d'entusiastes del gènere que vivíem a Barcelona —molts dels quals vinculats a la Facultat de Filologia, encara sense Comunicació— vam conèixer i escoltar autors des-

tacats de la poesia en català, castellà i d'altres llengües, com ara Àngel Crespo, Francesc Parcerisas, José Agustín Goytisolo, Gastón Baquero, Maria-Mercè Marçal, Antonio Gamoneda, Dolors Miquel o Teresa Rita Lopes, entre molts d'altres.

Ens van deixar el llistó molt alt.

Però tots els reptes són bons. El 21 de març de 2022, Dia Mundial de la Poesia, es va celebrar el primer acte de l'Aula Poètica UB, a la sala Joan Maragall de la Facultat. S'hi va convidar autors que havien estat —o eren— alumnes o professors de la casa. Se'ls va sol·licitar que recitessin dues composicions: la d'un poeta que aquell any celebrés el centenari i una de pròpia, i que exposessin les raons de la seva doble elecció.

Va ser una festa. Hi van participar nou amics i companys: Irene Anglada, August Bover, Edgardo Dobry, Concha García, Gemma Gorga, Txema Martínez, Eduardo Moga, Lluís Payrató i Javier Velaza. El desè fou Jordi Virallonga: tot i que aquella tarda no va poder-hi assistir, vaig decidir recitar, per homenatjar-lo, un poema seu.

La inauguració oficial es va dur a terme uns mesos més tard, el 8 de novembre d'aquell mateix any. Per fer-ho es va comptar amb la presència de dos grans poetes, dos noms inqüestionables de les literatures catalana i castellana actuals: Susanna Rafart i Lorenzo Oliván. L'acte, celebrat a l'Aula Capella de la Facultat de Filologia i Comunicació, va ser presidit per Joan Guàrdia, rector de la Universitat de Barcelona; Agustí Alcoberro, vicerector de Patrimoni i Activitats Culturals; Javier Velaza, degà de la Facultat de Filologia i Comunicació, i per mi mateixa, com a directora de l'Aula Poètica UB. Les intervencions dels poetes van ser extraordinàries. I ho van ser tant, que diversos companys que havien assistit a l'acte em van comentar, emocionats, que valdria molt la pena publicar els textos llegits. En escoltar-los, també m'ho vaig pensar: per què no iniciàvem, amb tots dos, una nova col·lecció de poesia vinculada a l'Aula?

Vaig parlar-ne amb el Javier Velaza, degà de la Facultat. Amb la Meritxell Anton, cap d'Edicions UB. Amb la Susanna Rafart

i el Lorenzo Oliván. Els va semblar molt bona idea a tots. Vaig fer números. En molt poc temps els poetes van retocar els textos i van ampliar la selecció de poemes. Preveiem que la nova col·lecció s'ampliï d'any en any, sempre amb dos autors, en català i en castellà, i sempre en la llengua original de cadascun. Per què no publicar un volum que recopilï poemes en dues llengües tan properes? Els que dominem, o coneixem, diverses llengües romàniques, sabem que no costa gaire entendre un text escrit en una parla germana. És el miracle del llatí, la llengua mare.

Pensant en la manera de donar un caràcter únic a la col·lecció, se'm va acudir la idea d'un volum capiculat amb dues cobertes. A la Meritxell Anton li va encantar la proposta. Va ser, però, José María Micó qui em va regalar el títol definitiu per a la col·lecció: ReVersos. El que no se li acudeixi a ell, no existeix.

Gràcies a aquest primer número de la col·lecció ReVersos Aula Poètica UB es vinculen dues veus imprescindibles de la literatura catalana i castellana del segle XXI. Qualsevol que prengui aquest volum i llegeixi, a l'atzar, que «en la mirada del poeta sempre hi ha ocells engabiats» (Rafart), o que «las palabras en el poema están de espaldas a la luz de la razón. La necesitan. Pero, para existir, le dan la espalda» (Oliván) percebrà que es troba davant de dos autors d'una enorme solidesa. Tanta, que les seves veus s'envolen. S'alcen en vol i en imatge, ja que per a tots dos el pes de la visió en el poema és fonamental. Rafart subratlla la «importància de la imatge com a mitjà per accedir al sentit obscur de les coses», mentre que en Oliván la imatge es torna intuïció i «crea una gran corriente, un gran relámpago, cuya iluminación vuelve a la sombra». No és casualitat que les dues poètiques s'articulin a partir de línies de pensament semblants. Els «ejes de visión» que medullen la lírica d'Oliván s'ajusten perfectament a l'obra de Rafart, que descriu l'escriptura com «el principi de tot abandono», definició que s'emmotlla a la poesia de l'escriptor càntabre com si l'hagués pensat ell mateix.

En una entrevista recent Rafart afirma:

M'impresiona la manera de copsar el temps dins del poema. Com en un poema d'Antonio Machado o d'Eugenio Montale, unes llimones poden contenir l'essència mateixa de la vida. Per a mi, la poesia té una capacitat protectora de tots aquells elements que són primigenis en l'espècie humana. Sovint en la natura he vist la capacitat creadora més alta i ja en la meva infància m'admiraven els seus processos i enigmes. En la meua poesia espero transmetre la força i la fragilitat del que ens envolta.

I en un altre moment: «Existeix, en tots nosaltres, un temps [...] que queda suspès en alguna part remota dels sentits, el resum de molts dies transcorreguts sense ànsia del passat o del futur, uns dies que ens han format i que engrandeixen la nostra identitat futura».

Per la seva banda, Lorenzo Oliván, seguint John Keats, indica que en el moment creatiu es du a terme una transformació en què el jo queda en suspens, s'interromp la part de la consciència racional, lògica, i el poeta s'obre a una altra realitat: «Escribir poesía es de algún modo | estar enfermo de buscar ventanas». El poeta és un espectador fora del temps. Observa, però la seva mirada va molt més enllà: «Todo el ruido exterior | se apaga en un silencio | que dobla un eco mudo | a punto de decirse». Perquè els poetes no només miren, sinó que *hi veuen*. Hi veuen més enllà dels ulls, més enllà de la lògica. Revelen una visió íntima de la realitat, del seu misteri. Com afirma una altra gran poeta, professora d'aquesta casa, Gemma Gorga: «tanco els ulls perquè pugui entrar la llum».

I el que potser és el més important de tot: aquesta llum, aquest misteri, no se'l guarden per a ells, sinó que ens el transmeten. El poeta no sols percep la realitat d'una manera més pregona, més completa, sinó que ens la comunica. Lluita constantment amb les paraules perquè les seves visions són infinites, inefables, però el seu instrument, el llenguatge, és finit. I aquí

radica gran part del seu dolor com a creador. I també del seu art, de la seva increïble capacitat expressiva.

A finals d'octubre de 2002, José Hierro, mestre i etern aprenent de poeta, afirmà: «No distingo entre poesía social u otra poesía, porque no sé muy bien lo que es la poesía. Solo sé que me sirve para decir lo que no se puede decir». S'havia passat la vida escrivint poemes i, quan li quedaven menys de dos mesos de vida, de l'única cosa que estava segur era que la poesia li servia per dir el que no es pot dir. I és veritat. Segurament és l'única veritat. La poesia serveix per acostar-nos —millor que des de cap altre gènere— a allò que és inefable, per expressar l'inexpressable, per trobar les paraules justes que descriuen el Buit i la Totalitat, l'alè dels déus, i també la profunda transcendència que envolta la quotidianitat diària, el temps que revela el que és realment essencial. Perquè el poeta, com ens diu Lorenzo Oliván al poema «Al fondo de la noche», és el visionari, el guaita:

Eres como un vigía.
Aquí trazas un mar
por el que cruzan tus devastaciones.

La habitación, inmóvil,
da a una sima en que cae
su gran silencio.

Se vacía el vacío
y te asomas en él
como desnudo escollo de ti mismo.

Mientras tú te destrozas,
aún alcanzas a ver justo a tu lado
—tan deseado algunas horas antes—
un cuerpo roto,
restos de su luz

devorada,
fragmentos
sobre los que al final te precipitas
al fondo de la noche.

Aquesta mateixa mirada sobre el temps aturat la percebem en els poemes de Susanna Rafart. Així, de la mirada sobre el misteri que infon un altre cos, devorat pel buit, descrit per Lorenzo Oliván, passem a una visió de la mort en què Rafart ens mostra la seva noció de l'ésser en serena comunió amb l'entorn:

Deixa que t'estimi la mort amb tots els seus vestits.
Deixa-la estimar-te.
No t'esforcis a perseguir
el punt secret de l'horitzó,
allà on la terra ens endevina la foscor del rostre.
Has deixat les cases i has deixat els llibres.
T'espera, entre llençols deserts,
la nit d'amor més llarga.

És un autèntic honor que Susanna Rafart i Lorenzo Oliván inaugurin la col·lecció ReVersos. Són poetes que romandran; poetes actuals el nom i l'obra dels quals quedarà per a la història de la literatura. En un dels versos del poema que precedeix aquest text, «La moneda de hierro», Borges afirma que les seves dues cares «labran un solo eco». Aquesta és la màgia que busca la col·lecció ReVersos quan vincula obra i poètiques de dos autors afins: comprovar com, en enllaçar-los, els seus versos creen una nova veu.

Com dos ocells que remuntessin, conjuntament, el vol.

NOEMÍ MONTETES-MAIRAL Y LABURTA
Universitat de Barcelona

L'ombra desigual

M'agradaria acostar-me inicialment al sentit de l'escriptura, intentar explicar què ens porta a aquesta ardent voluntat de quietisme i paraula. Amb la poesia heretem una mirada, o un mode de mirar, posem els ulls en aquelles veus que ens han precedit, vivim amb elles, hi parlem, o millor encara, hi transitem. Ben sovint amb el desconcert del sotsobre que causa el voler dir. Aquest aspecte tan important no arrela si no hi ha una condició prèvia: el moment en què es descobreix el fervor o l'admiració pel món, el moment en què les preguntes prenen la consciència i tot fa part de la meravella i del terror d'existir. Cada veu busca els seus fonaments. Personalment, he cercat les respostes en una natura creadora que, per raons biogràfiques, ha exercit en mi un gran impacte. Això és el que intentava explicar en un poema que ha esdevingut per a mi una poètica. Però: cal una poètica? De fet, crec que tots els escriptors elaboren aquest mapa molt aviat en la seva escriptura, és el que encamina una veu a ser veu, encara que no tots ho acabin per fer explícit. Hi ha poetes que necessiten fer-ho i altres que no. Per a mi, aquesta boia de l'existència ha estat una imatge concreta: el saüc. La visió del saüc pertany en la meua existència a un temps de la infantesa que és alhora oblit i memòria. Sempre era allà la seva aroma en el moment del bany, sempre era allà el seu excés quan una espina podia clavar-se al peu. «Florit com és lo saüquer no té cor», escriu Jacint Verdaguer. La humilitat i salvatgia de l'arbre confon el poeta: la blancor immaculada de la flor umbel·lar esdevé fruit negre que taca els dits, que fa dol de la tinta. La poesia és això mateix: val per a tothom, creix arreu i sense distinció de palaus o ruïnes, fins i tot floreix després de les desfetes, i el seu fruit filtra tot aquest

dolor en foscor. Branca de temporalitat, el saüc mostra el que la poesia persegueix.

La força de la poesia és la força del saüc, amarga i plena, ascendent en el triomf de la flor blanca, crescuda enmig dels marges d'una terra innoble. Qui en resisteix l'expandida dolcesa? Qui, finalment, es dona al seu tribut, miraculós destret de la bellesa, pols i cadàver d'erms abandonats? Arreu i enlloc instal·la amb pobresa la seva neu corrupta: és la seva força, la força del que segrega i mor, la força del verí que el cor altera, la força d'un corrent desfermat de baies negres que sepulta la terra de la llum.

(Baies)

La metàfora, deia Federico García Lorca, necessita forma i radi d'acció. La seva naturalesa visiva exigeix un desplegament de coneixement d'allò que ens ha sorprès als inicis. Per això el text comença amb la imatge, però després parla de l'aroma, del nom, de l'extinció.

A vegades, anem cap a camins més narratius: hi ha poemes que volen explicar una història, que són ells mateixos registres de temporalitat d'una pèrdua o d'una culpa. La nostra literatura compta amb exemples sobre navalles, i potser el més famós és el de Joan Margarit. Recentment, he visitat a València una exposició de l'artista Carmen Calvo. Una de les obres es titula «Els grans maleïts» (2014) i és un collage digital d'un retrat d'infant vuitcentista amb la incorporació d'un ganivet que li tapa els ulls. En vaig fer una fotografia i el reflex del vidre hi va afegir l'ombra llunyana d'un espectador de la sala: l'ombra es transforma en l'adult que camina sota el ganivet que sobresurt del retrat. Ombra i ferida transformen el fons d'allò que hem callat. Llegeixo un poema que, també vell, explica l'experiència posterior.

Com aquella navalla desitjada d'infant,
de fulles desplegades i bell mànec vermell,
amb el seu nom gravat. Ha anat creuant els anys

perseguint-la entre somnis: fines fletxes de faig
o talles d'animals en fusta de noguera,
el nus antic d'un cedre, la sang d'un cos primer.
De gran, n'esmola el tall, guanyat en la memòria
on abat les malures que embosquen els records.

(Pou de glaç)

Pot ser que una imatge prengui lloc contra la voluntat poètica, com en el cas següent. Les finestres altes surten de la meravellada percepció que en vaig tenir en un viatge a Lió, l'antiga ciutat dels telers. És per aquest motiu que, al turó de l'actual zona bohèmia de la Croix-Rousse, on hi havia els tallers d'alts finestrals, la imatge esdevé un paisatge d'expansió de l'emoció. La llum que projectaven les obertures al capvespre en feia una visió molt especial. Aquest paisatge, paradigma de l'enlluernament per la vida, esdevé escenari de l'amor.

Calze d'amor, finestres altes,
digue'm on són tantes vesprades.

La carn en el sarment, raïm
enmig dels dits, les herbes callen.

Peixos de vidre al fons davallen
dels gorgs que mai no han vist la llum.

(En el teu nom)

En altres ocasions, l'experiència artística desplaça la vida viscuda o, millor dit, s'hi incorpora, de manera que veiem el món amb ulls nous. Un capvespre, en terres de Castella, als afores d'una petita població, vaig seure en un banc. Era el final d'un tòrrid vespre d'estiu: només hi havia el camp d'or vell, el cel i un cavall. Era un cavall extraordinari perquè amb el crepuscle havia adquirit un color indi violat: el mateix que havia descobert en els quadres de Chagall, com si el color dels pinzells s'hagués super-

posat al color autèntic de l'animal. Hi ha poetes més inspirats per la música i d'altres, com és el cas, que troben refugi en les arts plàstiques. Aquesta relació, per exemple, ja es donà en l'Escola Siciliana de la Magna Cúria de Frederic II durant el segle XIII. Com ara Giacomo da Lentini. En el meu recorregut, són indestriables la pintura i la poesia. D'aquella experiència en surt aquest poema.

Mortal crinera del desig, els dies
que a dins del puny estrenys amb gelosia.

Arriba el teu cavall a l'horitzó
i l'indi violat d'un gran pinzell
del món abruptament el descavalca.

Casal del somni on els teus braços tinten
jacints immòbils d'un jardí de llum.

(D'una sola branca)

No he parlat d'estructures mètriques perquè cada text exigeix la seva forma, i ben sovint s'envola lliurement. En alguns casos de més llibertat, les repeticions o anàfores el subjecten perquè l'experiència d'una pèrdua esdevingui elegia. I, en el meu llenguatge, són els elements naturals que permeten l'expressió d'aquest sentiment. John O'Leary, un conegut del poeta W. B. Yeats i poc amic de l'església, deia que la seva religió era la de l'antiga Pèrsia: tesar l'arc i dir la veritat. Aquesta sentència ens explica què convé també a la poesia: «tesar l'arc» significa la vigilància sobre la disposició de les paraules i el ritme; i dir la veritat, com l'eficàcia en expressar amb autenticitat allò que el «jo» poètic vol dir. El poema busca la manera de manifestar-se sempre que en té necessitat. Pertany a un llibre-cançoner, *La llum constant*: